

قال الامام الحسن عليه السلام

لَوَ انَّ النَّاسَ شَمِعُوا قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ رَسَلَهُ لَأَطَعْتُهُمْ السَّمَاءُ قَطْرًا وَ الْأَرْضُ بَرَكَةً وَهَا لَمَّا اختلف في هَذِهِ الْأُمَّةِ سَيِّئَانٌ وَ لَأَكَلُوا خَشْرَةَ خَشْرَةِ الْيَوْمِ الْقِيَامَةِ: (امالی طوسی، ص ۵۶۶، ج ۱، ص ۱۷۲)

گزارش «ایران» از رکود یک هنر اصیل در شیراز

فارس، خاستگاه خاتم سازی ایران

اصل صنعت خاتم سازی از شیراز است ولی از ۵۰ سال قبل، عده ای از خاتم سازان شیرازی با مهاجرت به اصفهان و تهران این هنر را گسترش دادند

[زاینهار ابراهیمی]

دستانش استادانه مثلث های چوبی کوچک را در کنار هم قرار می داد و سرسبزتر می برایش جسداندنشان به روی آنها می ریخت و از تیغ برای محکم کردنشان کمک می گرفت اصلاً با این کار (بره) می گفت...

● **خاتم سازی شیراز**
نام شیراز با خاتم توأم بوده و نام خاتم، شیراز را به ذهن و خاطر می آورد. چرا که از دوره صفویه به بعد، شهر شیراز خاستگاه هنر خاتم سازی، مهم ترین مرکز خاتم سازی ایران بوده و هست و شاخص ترین خاتم سازان شیرازی همچون صنایع خاتم، گلریز خامنی و حکم الیه همواره سهم شایسته ای هم در تولید و عرضه آثار ممتاز خاتم و هم در تربیت نیروی انسانی و خاتم سازان جدید داشته اند. خاتم شیراز به واسطه کیفیت مناسب و طرح های اصیل و مواد اولیه مرغوب از جایگاه مناسبی در خاتم سازی ایران برخوردار است.

صنعت خاتم سازی از هنرهای ظریفه ای است که سابقه و ریشه ای بسیار کهن دارد. این هنر نیز مانند سایر هنرها و صنایع دستی فارس، نمونه زیبا و پر ارزشی از ذوق و هنر مردم سرزمین پارس است.

● **تاریخچه خاتم کاری**
دربار مختصر و مبسوط خاتم میان خاتم سازان و هنرمندان روایات گوناگونی وجود دارد و آن چه که قابل ذکر است آن است که به درستی معلوم نیست نخستین بار خاتم سازی را چه کسی ابداع کرده است. در دایره المعارف فارسی آمده است: زمان آغاز این هنر دانسته نیست و آن چه درباره آن گفته می شود افسانه همراه است. صنعتگران مصری این روش را مانند بسیاری از هنرها و پیشه های دیگر از قبلی ها اقتباس کرده اند، چندین قطعه و لونه که روی آنها جیب و استخوان موزائیک کاری شده است در عین الصبره نزدیک قاهره در اوایل دوره اسلامی به دست آمده و اغلب آنها در موزه صنایع اسلامی قاهره یا موزه برلین وجود دارد که یکی از عالی ترین نمونه های این صنعتی در مورد متروپولیتن است.

● **خاتم کاری در ادبیات**
در اشعار شاعران قبل از سده ۹ هر چنانچه از خاتم برده شده به معنی و مفهوم انگشتی بوده و تنها یک بیت از اشعار مفید بلخی شاعر قرن ۱۱ به معنی هنر خاتم سازی آمده است:
صد نقش بر استخوانم افکنند داغ گویا که لب لعل تو خاتم بند است
● **آشنایی با هنر خاتم سازی و تولید خاتم**
ابتدا انواع چوب ها و استخوان ها را مخصوص به طول ۳۰ سانتی متر و قطر یک تا ۲/۵ میلی متر می برند و از آنها مثلث هایی تهیه می شود که پس از سوهان کاری تمام شده آن به حالت دلخواه و مطابق طرح درآمده و برای تکمیل طرح نیاز به مفتول های سیمی به صورت مثلث بوده که برای آماده سازی آنها نیز مراحل مختلفی طی می شود، سپس برای درست کردن خاتم ابتدا طرح اشکالی که مورد نظر است را

به وسیله استاد کار کشیده و این مثلث های چوبی، استخوانی و فلزی با دستان با مهارت و استادانه هرمنند در کنار هم بوسیله سریشم قرار داده و چسبانده می شوند و بوسیله تیغ محکم می شوند که به این کار اصلاً «بره» گفته می شود، بعد از چند ساعت تیغ ها باز شده و اصلاح طرح کاری شده و ۴ عدد از بره های ساخته شده را در کنار هم قرار می دهند و مجدداً با چسب به هم چسبانده می شود که حاصل آن «توگلو» به دست می آید. مرحله بعدی که

به اگل پیچی، مشهور است، به وسیله سیم مفتولی گردی که به صورت ۶ سیم بوسیله سریشم چسبانده می شود و با تیغ اطراف هر ضلع «ششم» می گویند در اطراف هر ضلع ۶ سیم بوسیله سریشم چسبانده می شود و با تیغ محکم می شود و حاصل آن طرح ستاره ای است، این طرح ها آن قدر تکرار می شوند تا مطابق طرح مورد نیاز در آمده و سپس در زیر فشار و پرس قرار گرفته و با چند مرحله برش کاری و چسباندن لایه های بسیار نازک چوب در اطراف آن طرح اولیه خاتم بوجود می آید که تمامی این مراحل از ابتدا تا بدین جا پیش از ۲۰۰ مرحله کاری را شامل می شود.

خاتم به بر اساس طرح، رنگ، شکل و ابعاد محل مورد استفاده بر روی سطح کار به وسیله چسب مخصوص چسبانده شده و با ایجاد طرح های گوناگون و قرینه سازی تمامی سطح طرح به وسیله خاتم مزین می گردد که پس از برخی ترسیم ها، سوهان، سنباده و بتونه کاری نهایتاً ساینده و صاف کردن سطح خاتم، کار برای روغن کاری و جلا بخش به وسیله مواد مخصوص مانند سیلو و کپلر پولیستر آماده می شود. محمد هادی ستایش، استاد

بسیار زیاد خلاصه می شود. مرغوبیت یک خاتم خوب به ریزش و منظم بودن طرح بستگی دارد که همه این ها در مهارت استاد کار در تهیه مواد اولیه، خصوصیات یک خاتم و محصول مرغوب و هنری

● **خاتم کاری در دکوراسیون داخلی**
۱- صاف بودن سطح کار و خالی نبودن هیچ جای خاتم.
۲- یکپارچه بودن رنگ و مصالح به کار رفته در ساخت خاتم
۳- نبود تغییر در رنگ و شکل
۴- ترسیم کاری ها و بتونه کاری ها در سطح کار مشخص نباشند.
۵- قرینه بودن تمامی گل ها و اشکال در سطح کار و زوایا و اصلاح دقیق و مهندسی بودن اساس و ساختمان طرح که تمامی ابعاد با هم هماهنگ، قرینه و یک اندازه باشند که البته اگر اساس طرح دقیق نباشد بهترین خاتم نیز بر روی آن نما و جلوه ای ندارد و کل طرح را از زیرین می برد به همین جهت است که یک هنرمند خاتم ساز باید یک نجار چیره دست هم باشد.
۷- رنگ کاری و روکش دادن محصول بایستی ماهرانه و بدون خدشه و هر عیبی باشد.
۸- قشش ها را احاطه می کند. و نحوه کاربرد آن و حوصله و دقت

بسیار زیاد خلاصه می شود. مرغوبیت یک خاتم خوب به ریزش و منظم بودن طرح بستگی دارد که همه این ها در مهارت استاد کار در تهیه مواد اولیه، خصوصیات یک خاتم و محصول مرغوب و هنری

اصل صنعت خاتم سازی از شیراز است ولی از ۵۰ سال قبل به این طرف، عده ای از خاتم سازان شیراز به اصفهان یا تهران مهاجرت کرده و کارگاه خاتم سازی تأسیس کرده اند. در اصفهان علاوه بر اشیاء خاتم که به شیوه شیرازی ساخته می شوند، قسمتی از مصنوعات خاتم را با نقاشی، زیر روغن، نقره و میناسازی توأم می کنند. مثلاً یک نوع چوبه خاتم تولید می شود که روی آن نقاشی میناوار است. همچنین جلد آلبوم عکس ها را با حاشیه خاتم و تذهیب می سازند که متن آنها نقاشی و تذهیب و تفرقه کاری و قلم زنی شده است. از مجموع تولید خاتم اصفهان ۶۰ درصد مصرف داخلی کشور و ۴۰ درصد بقیه صادراتی است.

● **خاتم شیراز با کیفیت تر است**
محمد هادی ستایش استاد کار خاتم سازی شیراز با گلایه از این که

اصفهان ها کمیّت را بالا برده اند و اهمیت چندانی به کیفیت نمی دهند، می گوید: سعی می کنم در آموزش های خود خاتم شیراز را معرفی کنم تا دست کم یک نفر از هر خانواده شیرازی تفاوت این دو را درک کنند زیرا در حال حاضر در بازار شیراز خاتم اصفهان به نام شیراز به فروش می رسد و مردم نیز از آن بی اطلاع اند. ستایش با بیان این که از طرح های دانشجوئی که به غیر از طرح های بازار است استقبال می کند، می افزاید: تاکنون از ترس این که کپی کاری انجام نشود این طرح ها را که بسیار زیبا و سنتی است مورد نمایش نگذاشته ام زیرا به محض اجراء کپی آن بدون در نظر گرفتن اصول کار به بازار می رود و چون تنها جنبه اقتصادی آن مورد توجه قرار می گیرد به اجراء درست آن نیز اهمیت داده نمی شود.

اصفهان ها کمیّت را بالا برده اند و اهمیت چندانی به کیفیت نمی دهند، می گوید: سعی می کنم در آموزش های خود خاتم شیراز را معرفی کنم تا دست کم یک نفر از هر خانواده شیرازی تفاوت این دو را درک کنند زیرا در حال حاضر در بازار شیراز خاتم اصفهان به نام شیراز به فروش می رسد و مردم نیز از آن بی اطلاع اند. ستایش با بیان این که از طرح های دانشجوئی که به غیر از طرح های بازار است استقبال می کند، می افزاید: تاکنون از ترس این که کپی کاری انجام نشود این طرح ها را که بسیار زیبا و سنتی است مورد نمایش نگذاشته ام زیرا به محض اجراء کپی آن بدون در نظر گرفتن اصول کار به بازار می رود و چون تنها جنبه اقتصادی آن مورد توجه قرار می گیرد به اجراء درست آن نیز اهمیت داده نمی شود.

شیراز از نگاه شعرا

شیراز در اشعار شهریار
شهريار نامش سیدمحمد حسين بهجت تبریزی بود. در اوایل شاعری (بهجت) تخلص می کرد و بعداً دوبار با فال حافظ تخلص خواست که ۲ بیت زیر شاهد از دیوان حافظ آمد و خواجه تخلص او را (شهريار) تعیین کرد:

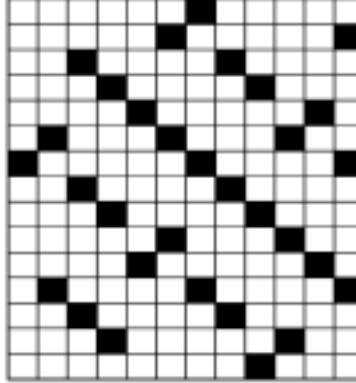
که سرخ جگر دولت به نام شهرياران زه
روم به شهر خود و شهريار خود باشم
و شاعر ما بهجت را به شهريار تبدیل کرد و به همان نام هم معروف شد، تاریخ تولدش ۱۲۸۵ شمسی و نام پدرش حاجی میرزا آقا خشنگانی است که از اسادات خشتگاب (قره ای) نزدیک قره چمن) و از وکلای میرزا دادگستری تبریز و مردی فاضل و خوش مجاوره و از خوشحوسبان دوره خود با ایسمان و کریم الطبع بوده است در سال ۱۳۱۲ مر جوم و در قم مدفون شد. شهريار بسیار کریم و بخشنده بود و اغلب چیزهای لازم خود را به دیگران می بخشید. شهريار مدتی معاشرت های خود را محدود کرده و تنها با اشخاصی معاشرت می کرد که جنبه هنر و علم و معنویت و ایمان آنها برای او مشخص بود. شهريار دارای توکلی غیر قابل وصف بود. خدانشناسی و معرفت شهريار با خدا و دین در غزل های جلوه جنانانه، ماجات، درس محبت، ادبیت، باهت و همت و عشق و در گوی حیرت آمده است.

خوشا سپیده دمی باشد آنکه بینم باز
رسیده بر سر الله اکبر شهريار
بدیده بار دگر آن بهشت روی زمین
که باز ایمنی آرد نه جور قحط و نیساز
نه لایق ظلماتست بالله این اقلیم
که تختگاه سلیمان بدست و حضرت راز
هزار پیرو ولی پیش باشد اندر وی
که کمیه بر سر ایشان همی کند پرواز
به ذکر و فکر و عبادت به روح شیخ کبیر
به حق روزبهان و به حق پنج نماز
که گوش در تو این شهر نکبیردان را
ز دست ظالم سد دیدن و کافر غمناز
به حق کمبه و آن کس که کرد کمبه پنا
که در مردم شهريار در تجمل و نسا
هر آن کسی که کند قصد تلبه اسلام
بریده باد سرش همچو زور و نقره به گماز
که سعدی از حق شهريار روز و شب می گفت
که شهرها همه بازند و شهر ما شهريار

سر اسب

قورمه بهی
مواد لازم: گوشت راسته چربی دار ۴۰۰ گرم، به یک کیلو، یک لیوان، آبلیمو و شکر به اندازه نوزدهم، زعفران.
طرز تهیه: گوشت را به صورت تکه های کوچک در آورده و با یاز و دوچوبه و نمک تفت می دهند. سپس آب روی آن ریخته و لیمو را به آن اضافه می کنند. به آب پاک کرده به قطعات کوچک در می آورند و بعد از پختن گوشت، لیمو و به را به آن افزوده و حرارت می دهند تا بپزد. بعد آبلیمو و شکر و زعفران را روی گوشت ریخته می کنند تا قورمه قوام بیاید.

جدول اسنایی (۵)

جدول اسنایی (۴)

- ۱- مسجد شهریور به همراه حمامی بسیار قدیمی در شهر شیراز - تخلص محمدتقی شیرازی که در دربار ناصرالدین شاه ملقب به امجدالشعرا شد
۲- کیف مسافرتی - صحرای بی آب و علف - مبتلا به بیماری روحی
۳- صدای خر - بسیار مقدس - بی رونق و آرام - خشکی
۴- وسیله ای پروازی - خوابیده - سقف
۵- در مثل از روزگار بعضی ها در می آورند - پیش فراول لشکر و سپاه - سرسرا و تالار
۶- درجه داری در ارتش - پول ایتالیا - جرقه آتش
۷- عیب و تنگ - سیاهرگ - دست اندر کاران و افراد دخیل
۸- ماه سرد - غربیه نیست - هوای گرفته - بالای انگلیسی
۹- زینت دادن - آب های پس مانده و گنداب - ولی
۱۰- حدسیاسی میان دو کشور - تاجی - هیجان کاذب و مخرب
۱۱- بالار تازی - سنگینی و قمار - بعد از امروزی آید
۱۲- یک حرف و سه حرف - دقعه و مرتبه - از توابع استان قزوین
۱۳- محل ورود - تواناست - گریختن - جوی خون
۱۴- طرف برای آبیوری - طولانی و ملال آور - درمان درد
۱۵- از توابع استان فارس - از شهرهای اطراف شیراز
عمودی
۱- از شاعران محسوس در زندان که حسیات بسیار دل انگیزی دارد - از جاذبه های دیدنی استان فارس
۲- از پرندگان حلال گوشت - قابل دیدن با چشم - ساده و بی عیب
۳- بالار باشین - دست نخورده و سالم - کهنه و نیم صدای زنبور
۴- از نام های دختر خاتم ها - خیابان - درخت اعدام
۵- صفت دست شکسته - از توابع فارس - خاتم
۶- منسوب به کرین - از درختان جنگلی - اسباب و لوازم خانه